CRITICA LITERARĂ DESPRE DEBUTUL ADEVĂRAT ALUI ALEXEI MARINAT

Sîrbu Inga, lector, master în filologie, Doctorandă, USM

The writer, journalist and playwright Alexei Marinat makes his debute with the edition of his volume with sketches "The horizon is calling us" (1959), drawn up in the inertia of the tradition of the "new man"- builder of the communist society affirmation. The author's comments on the literary level, define, „volens-nolens", a disarming truth: in order to start work again, the reprobation of the socialist realism dogma is necessary, the group realism. At least, this fact is easy to be noticed in Marinat's reflections in "not banned literature" in his private diaries, but in everything he publishes, the writer assumes himself the role of "the engineer of human souls".

He makes his debut with the story "The stonemasons", about which the author, much later, would remember with irony, because until then he had written diaries from the camp in Russian.

The literary researcher launches the opinion that the writer's real literary debut would be the political prisoner George Motruc's life story, about whom Marinat, at a respectable age, in the book "The world and I," retells some stories from memory.

Key-words: new man, debut, literary criticism, real, origin, totalitarian regimen, values, signs, narrative art, literary beginning, Siberian route, concentration camp

Prozatorul, publicistul şi dramaturgul Alexei Marinat, supranumit Soljeniţân al Basarabiei, debutează editorial cu volumul de schiţe „Zările ne cheamă" (1959), redactat în inerţia tradiţiei afirmării „omului nou", constructor al societăţii comuniste. Această scriitură de factură documentară şi propagandistică se producea pe bandă rulantă. Pentru a ilustra calitatea prozei din etapa începuturilor publicistice ale scriitorului, extragem un fragment din volumul „Venea un om pe drum de ţară" (1962), luat aproape la întâmplare: „De fapt câmpul şi ferma sunt atelierul agricultorului. Deci ar trebui să-şi organize lucrul, cum şi-l organizează meşterul în atelier, ca să fie şi el meşter. Dar agricultorul încă nu e meşter. Încă n-a înţeles. Cică nu s-a deprins. Încă n-a dezbrăcat strâmta cămaşă tradiţională nici în lucru şi nici în cuget.

A lucra pe nou e lucru mare. Iar a te simţi om nou e şi mai mult. Însă şi una şi alta vin foarte greu. Şi pentru una şi pentru alta se cere curaj, raţiune şi cumpăt. Iar agricultorul din Putineşti e cam zgârcit la acestea. „Ceapa nu creşte decât din arpagică. Hectarul nu poate da decât 120 puduri de păpuşoi. Planta, dacă e să crească, scapă şi singură din buruiene". Ai putea adăuga volume întregi de folclor din acesta, în care, ca într-un bâlc de apă stătută, se oglindeşte încremenirea tradiţiei în cuget, şi deci şi în procedee".

Comentariile autorului, transpuse în plan literar, pun în definitiv, „volens-nolens", un adevăr dezarmant: pentru a lucra pe nou, este necesară şi reprobarea dogmelor realismului socialist, a realismului de comandă. Cel puţin, acest lucru e uşor depistabil în reflecţiile lui Marinat în „literatura de sertar", în jurnalele lui intime, dar în tot ceea ce publică scriitorul îşi asumă rolul de „inginer al sufletelor omeneşti".

Autorul, transnistrean de origine, s-a născut la 24 mai 1924 în comuna Valea Hoţului, actualmente aflată în regiunea Odesa. A participant la război din 1944, fiind artilerist. După demobilizare devine student la facultatea de istorie şi filologie a Universităţii de Stat din Moldova. Turnat la securitate, este arestat la 27 mai 1947 şi condamnat la 10 ani închisoare pentru idei „subversive", exprimate într-un jurnal intim, şi deportat în Siberia, regiunea Irkutsk, lagărul special nr.7, codificat „Ozerlag". După şapte ani şi jumătate de muncă silnică, este reabilitat şi eliberat la 5 noiembrie 1954. Este angajat în calitate de lucrător literar în secţia propagandă la „Tinerimea Moldovei". Cu Ion Josu, redactorul-şef al redacţiei ziarului, lucrase în 1946 - 1947, pe o jumătate de salariu, la „Ţăranul sovietic" în calitate de dactilograf. Aici îi are colegi de breaslă pe Anatol Gujel, Filip Mironov, Iuliu Edlis, Pavel Meniuc, Mihail Hazin, Gheoerghe Marin, Alexandru Vasiliuc. Norocul i-a surâs după ce poetul Petrea Darienco, redactorul-şef al gazetei „Moldova Socialistă", consăteanul său, cu care a învăţat la o şcoală, îi refuzase postul de fochist.

Debutează cu povestirea „Pietrarii” despre care autorul, mult mai târziu, avea să-şi aducă aminte cu ironie, căci până atunci scrisese jurnalele din lagăr în limba rusă. Despre gradul de cunoaştere a limbii române, mărturisea: „... dintr-un articolaş de 75 de cuvinte cam la 50 nu le cunosc sensul! Le notez într-un caiet aparte, apoi încep să le caut prin dicţionare – ce-o fi însemnând: „vertiginos”, „robust”, „exigent”,... „a evita”, „a recurge”, „a comite”... Iuliu Edlis trece pe lângă masa mea de lucru şi observă ce fac. Apoi se duce la Gujel şi se prăpădesc de râs”. Ca şi Vlad Ioviţă, un alt transnistrean, începe să înveţe româna literară: „Acasă îmi fac un regim de muncă ca în lagăr: 16 ore! La ora 1 mă scol şi încep să învăţ cuvintele. Dimineaţa, verişoara îmi face examen: dacă am memorizat cuvintele” („Călătorii în jurul omului”, Ch., 2004, p. 108) [4]. Parcă ar fi preluat model lui Martin Eden al lui Jack London. Până la povestirea „Pietrarii” scrisese un articol despre viaţa studenţilor de la Tehnicumul de Viticultură din Stăuceni, despre care notează: „Preigher, care era stilizator, îmi face articolul negru, dar spune că este bun, are „gânduri”, „imagini”, „vervă”... Articolul este publicat pe jumătate de pagină de gazetă” (Ibidem, p. 108) [4]. Despre adevăratul debut la „Tinerimea Moldovei”, Marinat notează: „A doua deplasare am avut-o la minele de piatră din Cricova. Am scris de acolo o povestire documentară, „Pietrarii”. Povestirea a fost publicată şi pusă la Tabla Roşie şi premiată cu 600 de ruble. Toţi m-au felicitat şi au început să mă privească altfel. Iar Iuliu Edlis îmi spuse că nu i-ar fi ruşine nici lui să-şi pună iscălitura sub această povestire” (Ibidem, p. 108) [4]. Aceste detalii sunt foarte relevante în biografia unei întregi generaţii, nu numai în modul de formare al scriitorului Alexei Marinat.

Fără ecouri favorabile, în critica literară a timpului, rămâne şi al doilea volumaş, „Venea un om pe drum de ţară” (1962), o schiţă întinsă pe o sută de pagini despre biografia unui „Erou al Muncii Socialiste”, Dimitrii Timifeevici Pasenco, în care dăm, întâmplător sau nu, şi de un oarecare Bodiul, şef de fermă de cai din satul Putineşti. Subiectul e rezumat de autor într-un cuvânt înainte: „Pe drum de ţară a plecat, lăsându-şi copilăria vitregă în satul care s-a născut. A plecat să caute rost în viaţă. Şi l-a găsit în revoluţie. Şi tot pe drum de ţară s-a întors, începându-şi a doua viaţă la vârsta de cincizeci de ani, fiind pildă pentru toţi care l-au cunoscut – comunist, administrator şi om”.

Într-un profil literar, publicat în hebdomadarul „Cultura” (1970, 21 februarie, p. 10) [2], reluat în volumul „Profiluri literare” (Ch., 1972), criticul Gheorghe Chira, trece lejer peste primele două cărţulii, atestând în ele, „un fel de punere la punct a instrumentelor de muncă” („Profiluri literare”, Ch., 1972, p. 407) [5], sugerând ideea că adevăratul lui debut ar fi primul său roman „Fata cu harţag” (1962), un roman cu priză la romantica epocii.

Zgârcită în aprecieri este critica literară de până la ’90 şi cu celelalte volume de schiţe. Un anumit interes istorico-literar prezintă recenzia lui Vitalie Tulnic „Drumuri sub stelele dragostei”(„Tinerimea Moldovei”, 1963, 17 mai, p. 4) [6], la volumul de schiţe „Dragoste” (1963).

Un lucru e acceptat şi evidenţiat de mai toţi criticii literari: activitatea publicistică i-a marcat romanele „Fata cu harţag” (1962), „Urme pe prag” (1966), „Izvoarele fierbinţi” (1973), „Mesagerii” (1977), „Grădina dragostei” (1980), schiţele şi povestirile din cărţile „Drob de sare” (1968), „De luni până sâmbătă” (1970), „Căutătorii de noroc” (1983) etc.

În repetate rânduri iar într-un studiu consacrat revalorificării moştenirii literare, în mod special, criticul Nicolae Bileţchi accentuează ideea revenirii imperative la literatura română din perioada regimului totalitar, care trebuie recitită şi reinterpretată, „scoţându-i veritabilele merite încă nedepistate, dacă vrem să fim luaţi în seamă şi dacă dorim să folosim valorile detectate drept fundament serios pentru realizările noastre de mai departe” („În căutarea adevăratului debut”, „Literatura şi arta”, 2014, p. 4) [3].

Cercetătorul literar lansează opinia că adevăratul debut al scriitorului ar fi o povestire din viaţa deţinutului politic Gheorghe Motruc, despre care Marinat, la o vârstă respectabilă, în cartea „Eu şi lumea”, mărturiseşte următoarele: „... scriam povestirea în minte, o repetam într-o ultimă variantă cu descrieri ale naturii, cu metafore, cu intonaţii... Am memorizat-o cuvânt cu cuvânt”. Reproducem fragmentul cu povestirea: „În ziua de şapte august una mie nouă sute patruzeci şi

unu Gheorghe Motruc s-a pomenit între două pădurici, pe un drumeag prăpădit, fără nici un indicator, de parcă acolo începea şi tot acolo se sfârşea. Din toate părţile se auzeau bubuituri de tunuri şi explozii de obuze: nu se ştia cine trage, de unde trage, precum nu se ştia pe unde trece frontul. El fusese contuzionat şi a stat acoperit cu pământ câteva ore sau câteva zile. Când s-a dezmeticit, nu ştia în ce parte s-o ia. Unitatea lui, răzleţită, se retrăsese. El era socotit dispărut fără urmă. Singur sub cerul imens al stepei ucrainene, fără picătură de apă şi speranţa că va da peste un izvor, să-şi potolească setea, voia să beie un gât de apă, să trăiască... A pornit, dar nu pre Nicolaev, unde erau ai săi, ci în direcţia opusă. Şi a nimerit în încercuire. A căzut prizonier...

Astfel începea povestirea... Am depănat-o în câteva ore, fără repaus...

- Mi-ai înşirat istoria, sunt eu, dar parcă îmbrăcat în alte haine. Măi, tu eşti un povestitor adevărat. Dă-mi voie să-ţi spun că ai talent!

- Ce-i lipseşte? l-am întrebat.

- Tocul şi hârtia. Şi ai povestirea gata".

Referindu-se la această secvenţă, criticul susţine: „Dislocată fragmentar, în cadrul discuţiei dintre cei doi interlocutori, povestirea orală poate fi uşor „adunată" şi asamblată, dat fiind că fiecare segment al ei dă în vileag semnele unei „unice respiraţii", care trimite spre ideea de bază, adică spre o povestire bine structurată. Reconstituită imaginar şi comparată cu aşa-zisa primă schiţă, „Pietrarii" (1955), care, cică, ar fi alcătuit debutul, ea ne oferă un bun prilej de meditaţii asupra artei narative a scriitorului".

În logica acestor consideraţii, criticul îşi probează opinia cu alte argumente: „Povestirea orală din 1947 apare aşa cum a izvorât ea din sufletul autorului – într-o „limbă, cum afirmă cercetătorul Mihai Cimpoi despre literatura din Transnistria, unde s-a născut scriitorul, încă neconvertită la sistemul totalitar, săracă, stângace, dar în multe cazuri vie, curată, mustoasă în sens folcloric" („O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia", 1996, p. 156)" [1].

Din perspectiva zilei de azi, într-o nouă relectură a unei opere deja încheiate, Nicolae Bileţchi observă: „Povestirea din 1955, „Pietrarii", apărută cu opt ani mai târziu, poartă în sine toate articulaţiile sigiliului canonului dogmatic de la sfârşitul primului deceniu postbelic, când scriitorii erau deja total convertiţi de sistemul totalitar sovietic: prin senzaţia filmării pe viu, prin pecetea unei gândiri ideologic regizate, prin impresia unui conflict de o configuraţie în stare să demonstreze gândul de recunoştinţă pentru omul nou şi pentru „eliberatori", cultivate intens în proza timpului" („În căutarea adevăratului debut", „Literatura şi arta", 2014, p. 4) [3]. În acelaşi studiu temeinic, criticul, în căutarea adevăratului debut, vine şi cu alte ilustrări, peste care nu putem trece şi care demonstrează un alt crez artistic pentru care a suportat ani grei de detenţie.

În povestirea „Ziua *X*" e o secvenţă pe care reproduce un dialog din ziua anchetării autorului de către căpitanul Ciudnâi:

„- Tu n-ai să devii scriitor niciodată, dragul meu! Mi-a aşternut el fraza atât de frumos cu „dragul meu" şi cu atâta siguranţă, că m-am simţit blendit de pe cărare, lovit, scos din pârtie...

- Dar de ce n-am să devin scriitor? l-am întrebat pe anchetator.

- Fiindcă tu nu mergi într-un pas cu societatea, cu poporul...

- Aceasta încă nu înseamnă că n-am să pot să descriu cu ce pas merge societatea, poporul... Eu sunt acela care trebuie să aleg locul de unde mi se vede mai bine!

- Aşa, aşa, zi-i ceva mai clar! Mi-a cerut anchetatorul.

- Când merge o coloană la demonstraţie, eu unde trebuie să fiu, ca să pot să văd mai bine?

- Ca scriitor, trebuie să fii în coloană, împreună cu toţi, să simţi pasul, ritmul, bătăile inimilor. Iar tu te afli pe o poziţie greşită şi despre aceasta se ştie! De aceea nici n-ai să devii scriitor niciodată!

- Dar ce este mai important în profesia de scriitor? am întrebat intrând în discuţie cu căpitanul.

- Poziţia! se pronunţă căpitanul atotştiutor şi categoric.

- Dar poziţii sunt diferite: în coloană şi în afara coloanei! mi-am spus şi eu părerea.

- Cei care se situează în afara coloanei au o poziţie greşită, nesănătoasă. Fiind rupţi de popor, degradează, cad în pesimism, se descompun ca personalităţi şi, până la urmă, sunt

aruncaţi la râpă de către popor. Poporul îi lipseşte de dreptul de a fi ingineri ai sufletelor omeneşti. Ai înţeles?”.

Cu privire la căutarea adevăratului debut am putea să aducem altă schiţă, chiar aşternută pe hârtie, ceva mai înainte, pe 30 ianuarie 1947, în primul dintre cele trei caiete ale jurnalului intim „Eu şi lumea” despre doi bărbaţi la intrarea în piaţă, la care ne-am referit în mod special în „Jurnalul lui Alexei Marinat: între faptul brut şi ficţiune”.

Am insistat asupra începuturilor literare pentru a pune în evidenţă drama unei conştiinţe, oscilările prozatorului, cum afirmă N. Bileţchi, „între două debuturi”, între dogmă şi creaţie, mai exact, între creaţia primului debut şi dogma celui de al doilea. Ideea care se deduce din aceste argumente e că scriitorul, aflat „sub vremi”, a ratat, fără să exagerăm, un destin de creaţie, că, până la „perestroika” lui Gorbaciov, şi-a convertit opiniile, metoda de creaţie, înrolându-se, cu anumite intermitenţe, în „coloana” realismului de comandă. În ultimă instanţă, compromisele cu „omniprezenta cenzură” (Vladimir Beşleagă) i-a marcat nefast reveriile literare din tinereţe. Frica de a fi din nou arestat dar şi obsesile lagărului concentraţional l-au urmărit toată viaţa. Volumul „Călătorii în jurul omului” (2004) cuprinde povestirea „Spaima cea mare”, care se încheie cu aceste destăinuiri: „Au trecut mulţi ani de atunci – peste 40. M-am eliberat din lagărul special nr.7 în 1954, după şapte ani şi jumătate de detenţie în GULAG-ul sovietic, dar şi acum visez câteodată că mâine-poimâine trebuie să vină comisia specială a comuniştilor, îmi va arunca arcanul pe gât şi mă va duce la un şantier de unde nu se întoarce nimeni niciodată. Mă trezesc cu sudori reci pe frunte. Dându-mi seama că sunt acasă, lângă ai mei, respir adânc şi zic: „Doamne, păzeşte-mă! Doamne, să nu se mai întoarcă timpurile celea niciodată!”. Ideea care se desprinde nu numai din această povestire, dar şi din publicistica şi cuvântările lui la adunările scriitorilor este că în definitiv întreaga sa viaţă e reductibilă la o călătorie, după expresia autorului, „pe traseul siberian”.

Referinţe bibliografice:

1.CIMPOI, Mihai, (1996) - *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*,Chişinăău, p. 156
2. Hebdomadarul *Cultura*, (1970) 21 februarie, p.10
3. Revista *Literatura si Arta* (2014), Chişinău, p.4
4. MARINAT, Alexei (2004) – *Călătorii în jurul lumii*, Chişinu, p.108
5. Volumul *Profiluri literare* (1972), Chişinău, p.407
6. Ziarul *Tinerimea Moldovei* (1963) 17 mai, Chişinău, p. 4